

BIBLIOGRAFIJA

- Chambon 1989: J.- P. Chambon, recenzija 27. sveska (vol.III) LEI (*Lessico Etimologico Italiano*), u "Revue de Linguistique Romane" (RLiR) 53, str. 520-524.
- Dalla Zonca 1978: G. A. Dalla Zonca, *Vocabolario dignanese - italiano*, uredio M. Debeljuh, Trst.
- Deanović 1954: M. Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb.
- DEI: C. Battisti - G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I-V, Firenze.
- Ive 1900: A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasbourg.
- Tekavčić 1972-73: P. Tekavčić, *Il comune e lo specifico nel dominio istroromanzo*, "Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia" 33-36, str. 639-678.
- Tekavčić 1984: P. Tekavčić, *Latinizmi u pisanim istroromanskim izvorima*, "Filologija" 12, str. 105-121.
- Tekavčić 1986: P. Tekavčić, *L'elemento tedesco nel rovignese contemporaneo dell'antologia Istria Nobilissima*, "Vox Romanica" 45, str. 13-25.
- Tekavčić 1987: P. Tekavčić, *Le convergenze e le divergenze fonetiche nell'istotomanzo (soprattutto rovignese) ed i loro riflessi nei testi*, "RLiR" 51, str. 331-350.
- Tekavčić 1991: P. Tekavčić, *O jezičnim i stilskim značajkama suvremene istroromanske proze*, "Senjski zbornik" 18, str. 139-148.
- Vieli-Decurtins 1962: R. Vieli - A. Decurtins, *Vocabulari romontsch sursilvan - tudestg*, Chur.

Zlatko Šešelj

Horacije kao nastavni problem**NEKOLIKO PRIMJERA METODIČKIH MIJENA U POVIJESTI NASTAVE KLASIČNIH JEZIKA**

Kad se govori o djelu rimskog pjesnika Horacija kao dijelu nastave klasičnih jezika, ponajčešće se pri tome pomišlja na udio tog djela unutar korpusa rimske književnosti na kojoj se ta nastava osniva. Tad se, na temelju pristupačnih izvora, omjerava Horacijev udio u nastavi latinskoga jezika i iznosi opseg Horacijeva djela što su ga, bar načelno, učenici upoznali kroz nastavu latinskog jezika u gimnazijama. Do tog je opisa relativno lako doći: izvori na koje se možemo osloniti - planovi i programi, izvještaji - u tom su pogledu dosta izdašni. No dok je relativno jednostavno odrediti opseg udjela Horacijevog djela u nastavi (iako se stvarni opseg učeničkog uvida, historijski gledano, danas može vrlo teško ispitati), ono što ostaje neotkriveno ovakvim istraživanjem jest pitanje kako je Horacijevo djelo prezentirano učeniku, odnosno, s kojih je polazišta i kojom metodom pristupljeno pjesničkom opusu znamenitog Rimljanina.

Razmišljajući o ovim pitanjima na sinkronijskoj razini, mogli bismo se poduhvatiti toga da i na ta pitanja odgovorimo konzultirajući sudionike nastavnog procesa, profesore i učenike, pa na temelju njihovih svjedočanstava sastaviti koliko-toliko konkretnu sliku opsega, dubine i načina na koji je Horacijevo djelo prisutno u nastavi latinskoga jezika danas ili u netom minulim vremenima. Ali kad se prihvatimo da na ta ista pitanja odgovorimo u dijakronijskoj perspektivi, respektirajući nastavu latinskoga jezika čija moderna povijest počinje školskom reformom gimnazija 1850. godine, nalazimo se u prilici da prije svega postavimo pitanje kojom se metodologijom možemo približiti tim odgovorima lišeni neposrednog uvida u tokove nastave.

Susrevši se, dakle, s ovom preprekom, neposredno se susrećemo s pitanjem uspostavljanja povijesti metodike, te s problemom stvaranja metodologije njezinih istraživanja.

Prije svega treba napomenuti dvojaku prirodu metodike. S jedne je strane metodika znanstvena disciplina koja svojom metodologijom istražuje nastavne procese, a s druge je strane ona ipak skup iskustveno provjerenih, sistematiziranih i priopćenih modela djelovanja u nastavnom procesu koji se preporučuje kao recept novim korisnicima. No kako se svako ljudsko iskustvo

odvija dijakronijski, sasvim je legitimno promatrati i metodiku (u oba njezina vida) i na toj osi. U ovom slučaju imamo posla s istraživanjem nastavnih procesa u prošlosti i njihovih teorijskih objašnjenja. Njezina će pak metodologija ovisiti o prirodi njezina objekta, dakle o činjenici da je nastavni proces praktična realizacija određenih nastavnih metoda, te da je uvid u taj proces moguć tek preko njegovih zapisanih tragova (što, dakako donekle iskrivljuje i samu sliku tog procesa koju nastojimo rekonstruirati).

I dok će metodika suvremene nastave svoje glavne metodološke principe tražiti u praksi, uvidu, izvještaju, eksperimentu, oglednom predavanju (koje potom obrađuje u specijaliziranim udžbenicima, studijama, izvještajima i sličnim tekstovima), dotle se povijest metodike mora osloniti samo na ono što je od čitava nastavnog procesa danas preostalo. Ona će se, dakle, nužno oslanjati samo na pisane preostatke nekadašnjeg nastavnog djelovanja, udžbenike, priručnike, nastavne planove i programe, organizaciju nastave, školske izvještaje, metodičke članke, uspomene nastavnika i učenika (često sasvim nuzgredne), te na slične izvore (zabilješke u dnevnicima, marginalije u knjigama, izbore prijevoda, sadržaj školskih knjižnica, zapisnike školskih tijela, školske zakone i propise, ali i bibliografije prijevoda i kritičke literature koja je bila dostupna profesorima, odnosno učenicima u promatranom razdoblju, te druge izvore i pomagala).

Ako dakle prihvatimo ovakvo razmišljanje o povijesti metodike i njezinoj metodologiji, pogledajmo kako se ono reflektira na istraživanju jednog sasvim konkretnog zadatka: proučavanju i poučavanju Horacijeva pjesništva u nastavi.

Prvi korak u uspostavi nekog sistema pri proučavanju Horacijeve prisutnosti u nastavi predstavlja (1) točno određivanje školskog sistema u kojem se nastava latinskoga izvodila, te (2) gdje se u tom izvođenju nalazilo čitanje Horacijeve poezije. Istovremeno, ovaj će segment bar djelomično iskazati i (3) opseg Horacijeva djela s kojim su učenici trebali biti upoznati.

Granična godina našeg proučavanja bit će 1850. godina. Te je godine i za hrvatske škole obvezatno propisana Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realki (izrađena pod vodstvom ministra nastave Lea Thuna).¹ Ta je školska reforma stvorila u čitavoj Austrijskoj carevini, pa tako i u Hrvatskoj, moderno školstvo čiji temelji u mnogim elementima vrijede i danas.

Za gornju smo granicu izabrali 1941. godinu iz dva razloga.

¹ Zmajlović, Zvonimir. Nastavni plan Klasične gimnazije i njegov razvoj u 350 godina. Zbornik Zagrebačke Klasične gimnazije 1607-1957, str. 109 i.

a) u ratnim se godinama 1941-1945 nastava odvijala vrlo ekstenzivno i nije paradigmatična za našu temu;

b) u poslijeratnim se godinama na području učenja klasičnih jezika zbivaju tolike mijene da je u jednom trenutku to učenje gotovo bilo utrnuto i očuvalo se samo u Zagrebu u klasičnim odjeljenjima Obrazovnog centra za jezike. Pa čak i u vrijeme kad je autor ovih redaka polazio gimnaziju, klasični su se jezici učili samo u Zagrebu i u Splitu (i to samo u Zagrebu u osmogodišnjem trajanju). Takva je situacija često dovodila učenje, pa time i metode predavanja, opseg programa i druge aspekte nastave na sam rub mogućega.

Analiza tog razdoblja traži poseban pristup (jer su promjene nastupale gotovo u svakoj školskoj godini, nastavni se program svodio - de facto - na program pojedinih odjeljenja jedne škole, pa čak i na rad pojedinog profesora) i suptilniju metodologiju.

c) Za pedesetak posljednjih godina dovoljno je svjedoka, i profesora i učenika koji povijesno proučavanje mogu obogatiti svojim neposrednim svjedočenjem. Stoga se, na neki način, ovdje napušta povijest metodike kojoj su jedini izvori pisana građa.

Thunova reforma 1850. godine središnjim je mjestom humanističkog obrazovanja odredio klasične jezike, napose latinski jezik. Nastavni je plan obuhvaćao učenje latinskog jezika u svih osam razreda velike gimnazije (sa po 8 sati tjedno u 1. i 2. razredu, sa po 6 sati tjedno u 3., 4., 5. i 6. razredu, te sa po 5 sati tjedno u 7. i 8. razredu). Horacije se čitao u 8. razredu i to, naprimjer u školskoj godini 1885./86. *Carm.* I, 1-4, 12, 14, 18, 22, 24, 34, 37; II, 2, 3, 6, 18-20; III, 1-5, 25-29; IV, 5, 8, 12, 14, 15. *Epod.* I, 9, 13. *Carmen saculare. Satir.* I, II ; 1, 6; II, 2, 6, i *De arte poetica*. Ukupno, dakle, 2317 stihova.

Ovaj je program čitanja za 8. razred klasičnih gimnazija zabilježen u *Izvjescu kraljevske velike gimnasije u Zagrebu za 1884/85. godinu*.²

Za iduću, školsku godinu 1885./86. *Izvjescje* najavljuje čitanje Horacijevih *Carm.* I, 1-3, 7, 12, 18, 22, 25, 27, 37; II, 2, 5, 7, 12, 16, 18; III, 1-5, 7, 23, 28, 30; IV, 3, 6, 7, 10, 11, 15; *Carmen saculare*; *Satir.* I, 1, 5; II, 4, 8; *Epist.* I, 1-5, 20; *Epistola ad Pisones (De arte poetica)*.³ Opseg je, dakle ostao uglavnom isti, ukupno 2323 stiha, jedino što su *Epode* zamijenjene *Pismima*.

² *Izvjescje kralj. velike gimnasije u Zagrebu koncem školske godine 1884./85.* str. 25

³ *Ibidem*, str. 27

Godinu dana nakon ovoga Izvješća, 1886. godine, stupa na snagu novi nastavni plan koji smanjuje u nižim razredima broj sati latinskoga jezika radi povećanja satnice matematike i prirodnih predmeta uopće. No u 8. se razredu latinski i dalje predaje 5 sati tjedno, ali je u tome provedena diferencijacija. U *Izvješću kr. velike gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1888/89.* navodi se: "VIII. razred. ... Latinski jezik. Čitanje. 4 ure na nedjelju. U I. poljeću: Izabrana Horatijeva carmina, epode, satire i epistole. ... Slovnica. 1 ure na nedjelju. Vježbanje u slovnici i stilistici s pismenim prevodenjem s hrvatskoga na latinski po vježbenici."⁴

Prema navodima Izvješća čitalo se: *Carm.* I, 1-4, 12, 14, 18, 20, 22, 24, 37; II, 1-3, 6, 7, 13-15, 18, 20; III, 1-3, 5, 29, 30; IV, 2-5, 7, 9, 12, 14; *Epod.* 2, 7, 9, 13; *Satir.* I, 1, 6, 9; II, 2, 6; *Epist.* I, 1, 2, 16; II, 2.⁵

Dakle, čitanje Horacijevih pjesama ostaje svojim opsegom uglavnom u prethodnim okvirima (malo povećanje na 2505 stihova), ali se smanjuje za jedan sat tjedno koji je, po novom programu, posvećen gramatici i stilistici, a one se uče prema Maixnerovoj vježbenici.

No već je za slijedeću godinu u istom Izvješću naveden reducirani program čitanja Horacijevih pjesama i to: *Carm.* I, 1, 3, 7, 9, 11, 14, 18, 22, 28, 35; II, 3, 7, 9, 13, 18, 20; III, 1, 2, 3, 30; IV, 2, 3, 7; *Carmen saeculare. Epod.* 7, 16; *Serm. (Satir)* I, 1, 9. II, 6; *Epist.* II, 3 (De arte poetica).⁶ Ukupno je propisano 1696 stihova.

Ova je redukcija u opsegu Horacijevih *Carmina* od gotovo 30%, a *Epoda*, *Satira* i *Epistula* za gotovo polovinu vjerojatno rezultat neuspješna guranja starog opsega u novu satnicu, a ovaj se opseg, uz neznatne varijacije u izboru pjesama može promotriti i u *Izvješću kralj. velike gimnazije u Zagrebu za godinu 1892./93.* i u najavi za školsku godinu 1893./94.⁷ *Izvješće kr. gornjogradske vel. gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1897./98.* pokazuje dalje programske mijene. Horacije se i dalje čita u 8. razredu, no nastupa značajna promjena. Naime, Horacije se čita kraće vrijeme (i dalje sa po 4 sata tjedno, dok se gramatici i stilistici prema Maixnerovoj vježbenici posvećuje po jedan sat tjedno), jer se u "I. proljeću" čitaju još Katul, Tibul i Propercije u prijevodu. Program definira opseg Horacijeva opusa "Izabrane Horacijeve satire, ode, epode i epistule, što u izvorniku, što u prijevodu."⁸ Iz književne se povijesti obrađuje lirsko pjesništvo u Rimljana. Te se školske godine Horacije čitao gotovo u istom

⁴ Izvješće kr. velike gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1888./89., str. 59

⁵ Ibidem, str. 65.

⁶ Ibidem, str. 66

⁷ Izvješće kr. velike gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1892./93., str. 19. i 20.

⁸ Izvješće kr. gornjogradske vel. gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1897./98., str. 15.

opsegu kao i prethodnih godina, no iz Izvješća nije jasno koje su se pjesme čitale u originalu, a koje u prijevodu. S obzirom da nema traga lektiri iz Katula, Tibula i Propercija, već se oni navode samo sumarno, vjerojatno se čitav popis iz Izvješća odnosi na čitanje originalnih Horacijevih pjesama.⁹ Možda je na ovome mjestu zgodno, sasvim *extra causam*, primijetiti da se ritam varijacija u izboru Horacijevih pjesama može lako očitavati. Naime, taj se izbor mijenja svake druge godine, vjerojatno kao stanovita brana učeničkim prevarama i bubanju gotovih prijevoda napamet!

Godine 1909. došlo je ponovno do izmjena nastavnih planova i programa. Naime, stara Thunova osnova nastavnog programa postala je preuskom za preuzimanje u sistem prirodne grupe predmeta koja je evazivno napredovala u drugoj polovici 19. stoljeća, te tražila svoje mjesto u školskom sistemu.

Sačuvavši čvrsto humanističko jezgro, nova je škola ipak iskoračila prema tzv. realnim predmetima, te je broj sati latinskog smanjen na po 5 sati u svim razredima (osim u prvome gdje je podučavan 6 sati tjedno). Smanjenje se odnosilo u višim razredima prvenstveno na ukidanje posebnih sati gramatike i stilistike (koja se odnosila na prevodenje s hrvatskoga), pa je dio zadataka koji su ostvarivani u ovom dijelu nastave trebao biti ubuduće realiziran u okviru čitanja klasika.¹⁰

Horacije se i po ovom, novom kanonu pisaca čitao u 8. razredu, u I. polugodištu, pa o tome nalazimo traga u *Izveštaju kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1912.-1913.*: "U I. polugodištu čita se Horacije (nekoliko ponajljepših oda, jedna satira i što više epistula)..."¹¹ Dakle, opseg je Horacijeve poezije smanjen (uklonjene epode, *Carmen saeculare*). Kako izgleda ovo smanjenje vidljivo je iz istog *Izveštaja* koji najavljuje program čitanja za iduću školsku godinu. U tom se navodu popisuju slijedeće Horacijeve pjesme: *Carm.* I, 1, 2, 3, 8, 9, 11, 20, 22, 31; II, 7, 22 (sic!); *Carmen saeculare*; *Epod.*, 2; *Satir.* I, 1; *Epist.* I, 3, 7, 10; II, 1.¹² Kad pogledamo taj popis vidimo da je ovaj program reducirao čitanje Horacijevih pjesama, premda je broj sati stvarno povećan. Ovaj se, reducirani opseg izbora Horacijevih pjesama zadržao

⁹ Ibidem, str. 21. Za 1897./98. navodi se ovaj popis Horacijevih pjesama: *Carm.* I, 1, 3, 10, 12, 14, 16, 22; II, 2, 3, 10, 13, 16; III, 1, 2, 3, 21, 25, 30; IV, 3, 5, 9, 15. *Epod.* 2, 7. *Satir.* I, 1, 10; II, 1, 6. *Epist.* I, 1, 2; II, 2. a za 1898./99. ovaj popis: *Carm.* I, 1-4, 10, 11, 14, 15, 22, 34, 35, 37; II, 2, 3, 10, 14, 16-18; III, 1, 2, 3, 30; IV, 3, 5, 7, 9, 15. *Epod.* 2, 7. *Satir.* I, 1, 6, 9, 9; II, 2, 6. *Epist.* I, 2., 16; II. 2.

¹⁰ Usp. Zmajlović, op.cit., str. 114.

¹¹ Izveštaj kr. donjogradske velike gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1912.-1913., str. 25.

¹² Ibidem, str. 43 i 44

u nastavi sve do kraja I. svjetskog rata i raspada Monarhije, a zadržao se i kasnije u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji sve do 1930. godine kad su doneseni novi programi za klasične gimnazije. Latinskom je jeziku smanjen broj sati i to tako da se u 1., 2., 5. i 6. razredu uči sa po 5 sati tjedno, a u 3., 4., 7. i 8. sa po 4 sata tjedno.¹³

Horacije se i po ovom programu čita u 8. razredu klasičnih gimnazija, ali u znatno užem izboru jer se nastava latinskog jezika u 8. razredu ograničava na 4 sata tjedno, a istovremeno se u tom razredu čitaju još Tacit, Plaut, Terencije, Seneka i drugi latinski pisci, te "po koji tekst iz nacionalnog latiniteta."¹⁴

Koliki je bio stvarni opseg Horacijeve poezije nije nam, zasad, poznato jer program o tome ne govori, a *Izvjestaji* klasičnih gimnazija nemaju više podatke o programu pojedinih predmeta prema razredima kakav je običaj postojao za svo vrijeme Austro-ugarske carevine.

Nakon ovog sažetog pregleda nastavnih promjena u ovih dvadeset godina možemo vidjeti:

1. Izbor klasika u ovom razdoblju temelji se na principu "malo autora, mnogo teksta". Od rimskih se prozaika čitaju Cezar, Ciceron, Livije (u alternaciji Plinije), Nepot, Salustije, Tacit, a od pjesnika Vergilije i Horacije. Sredinom promatranog razdoblja njima se pridružuju Katul, Tibul, Propercije i Plaut, ali samo u prijevodima (koji se čitaju iz Sencovih primjera), dok će se krajem promatranog razdoblja, nakon 1930. godine taj princip napustiti u korist većeg broja pisaca zastupljenih manjim opsegom tekstova.

2. Horacijevu se pjesništvu u cijelom ovom razdoblju kontinuirano posvećivao velik dio nastavnog vremena;

3. Horacijevo je djelo prezentirano u posljednjoj godini učenja latinskog jezika;

4. U prvom, duljem promatranom periodu Horacijevo pjesništvo prezentirano učenicima u opsegu od cca 1700 do 2500 stihova, dok će se tek nakon 1930. taj opseg smanjiti.

Zaključci koji se iz ovoga dadu izvesti su slijedeći:

1. Horacije se smatrao krunom rimske poezije čijim se čitanjem finalizira čitavo upoznavanje rimskog pjesništva;

2. Horacijevo se pjesništvo očividno smatralo teškim i zahtjevnim, te se poučavalo i proučavalo tek u završnom razredu, kad se od srednjoškolaca

¹³ Zmajlović, op.cit., str. 117.

¹⁴ Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, Izdanje i štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1936, str. 142.

očekivalo veće znanje ne samo klasičnih jezika, već i književnosti, a i filozofije.

3. Programi su zahtijevali čitanje vrlo velikog broja stihova, što je čak i u "zlatnom dobu", kad se latinskom posvećivalo čak 5 sati nastave tjedno značilo čitanje cca 25 stihova na jednom nastavnom satu! Svakom je praktičaru jasno da je riječ o velikom opsegu, no radi se o tome da je svaka pjesma ili svaki fragment pjesme bio, zapravo, pripremljen kao domaća zadaća (jer su i izvještaji omogućavali da učenik, naprimjer, preko ljetnih praznika prouči buduću lektiru), te se on na nastavi, vjerojatno samo provjeravao na različitim razinama, vokabularu, čitanju (metrička je strana bila bez sumnje važna), te u prevođenju. Gramatička se analiza, u prvom razdoblju (negdje do kraja 19. stoljeća) vjerojatno nije provodila. Za to navodim dva moguća dokaza: a) postojali su posebni sati namijenjeni slovnici i stilistici (što je značilo prevođenju hrvatskih rečenica na latinski); b) zahtjev za gramatičkim tumačenjem eksplicitno se pojavljuje tek početkom ovoga stoljeća (u izvještaju za školsku godinu 1912/13.).

4. Horacije je uvijek smatran estetskim vrhuncem u poeziji. Tradicija njegova vrednovanja u toj sferi daje nam pravo naslućivati (premda se to naslućivanje oslanja samo na to što je Horacije kao autor prezentiran maturantima) da je i estetska strana Horacijeve poezije imala stanovitu ulogu u nastavi. Priznajemo, ipak, da za ovu tvrdnju nemamo, zasad, nikakvih neposrednih potvrda, no samo letimičan pogled na sadržaj fonda Knjižnice Klasične gimnazije u Zagrebu koji se odnosi na klasične jezike pokazuje da je za potrebe nastave nabavljen velik broj knjiga (što školskih izdanja s uvodima, što kritičke literature) uglavnom austrijske i njemačke provenijencije u kojima se Horacijevo djelo promatra i s te strane.

Kako smo na početku analize Horacijeva mjesta u nastavi istakli, proučavanje obrazovnih sistema, nastavnih planova i programa, te izvještaja klasičnih gimnazija mogu nas uputiti na mjesto i opseg učenja Horacijevih stihova u školi, no o tome kako se to radilo najvažnija su nam svjedočanstva školski udžbenici u kojima su zastupljene Horacijeve pjesme. Svako se razdoblje podučavanja Horacijeva pjesništva u nastavi oslanjalo, dakako, i na svojoj nastavi primjerene udžbenike.

Najstariji udžbenik što ga spominju izvještaji zagrebačkih gimnazija je Maixnerovo izdanje Petschenigova teksta Horacijevih pjesama.¹⁵ Spominje ga već Izvješće iz 1888./89. godine. Je li se ranije rabilo kakvo austrijsko ili

¹⁵ Maixner, Franjo. Q. Horatius Flaccus. Izabrane pjesme. Tekst M. Petscheniga.

Uvod napisao - . Zagreb, Tisak i naklada Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), s.a., osmina, str. XII+179. - Pisci grčki i rimski s hrvatskim uvodima za školu izdani uz nadgled dr. Fr. Maixnera. Postoje dvije varijante izdanja

njemačko izdanje originala nije nam poznato, ali je opće upotreba njemačkih i austrijskih udžbenika posve izvjesna, kako smo to već naveli, prema sadržaju knjižnog fonda Klasične gimnazije u Zagrebu, a to je, vjerojatno, slučaj i s drugim takvim knjižnicama.

Ovaj će udžbenik biti osnovica upoznavanja učenika klasičnih gimnazija s Horacijevim pjesništvom sve do sloma Austro-ugarske monarhije.

Zapravo za ovu bi se knjigu teško moglo reći da predstavlja udžbenik u modernom smislu te riječi. Ona, naime, obuhvaća samo originalne tekstove (i to *Carm.* I, 1, 2, 3, 4, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 20, 22, 24, 28, 29, 31, 33, 35, 37; II, 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 13-20; III, 1-5, 8, 13, 17, 18, 23-25, 28-30; IV, 2-9, 12, 14, 15; *Epod.* 1, 2, 7, 9, 13; *Carm. saec. Sat.* I, 1, 3-6, 9, 10; II, 1, 2, 5, 8; *Epist.* I, 1, 2, 9, 10, 13, 16, 19, 20; II, 1-3) popraćene kratkim uvodnim sažecima (na latinskome), te uvodnim tekstom Franje Maixnera o Horaciju u kojem se nalaze samo šturi bibliografski podaci o pjesniku.

Promotrimo li nastavni proces kroz prizmu tog udžbenika, treba pretpostaviti da je on mogao poslužiti samo kao podloga u realizaciji nekih metodičkih zadataka, uglavnom u provjeri vokabulara, i u prevodenju. Da bi realizirao nastavu, nastavnik je morao davati i metrička objašnjenja, a u kojoj je mjeri širio učenikov horizont unošenjem gramatičkog i stvarnog komentara, povijesnog konteksta u kojem nastaju Horacijeve pjesme ili drugih aspekata prodiranja u literarni sloj Horacijeva opusa iz pristupne literature ne možemo, zasad, sasvim pouzdano zaključiti, ali je, prema pravilima stoljetne tradicije, nastavnik gotovo zasigurno upozoravao na estetske i etičke vrijednosti pročitane literature. Propisani udžbenik, sasvim sigurno, nije bio poticaj za takvo što. No od posljednjih se godina 19. stoljeća u izvještajima počinju nalaziti i zahtjevi metodičke naravi, što indicira da je školska praksa unekoliko ispravljala udžbenik, Tako Izvješće iz 1897./98. navodi i stvarno tumačenje kao zadatak nastave,¹⁶ a Izvještaj iz 1912./13. i gramatičko tumačenje.

Da se prema Petschnigovoj knjizi uglavnom čitalo i prevodilo, a malo analiziralo, provjeravalo i tumačilo pokazuje i to što su se neki metodički zahtjevi (doduše ne specifično vezani ni uz Horaciju a ni uz poeziju) morali i taksativno narediti u Naredbi od 18. kolovoza 1908. godine br. 19.665. U njoj (a prema Bilješci za postupak kod obučavanja u istom Izvještaju¹⁷) se taksativno navode sljedeći zahtjevi:

¹⁶ Izvješće kr. gornjogradske vel. gimnazije u zagrebu koncem školske godine 1897./98., str. 15.

¹⁷ Ibidem, str. 28

[...]

2. Kod lektire klasičnih pisaca ima učitelj zadajući novu lekciju dati uputu o težim mjestima za prevodenje, a učenici treba da svagda umiju gramatički i stilistički korektnim jezikom hrvatskim kazati svezu pojedinih mjesta, koja se prevode, s cjelinom čitavoga djela.

3. Svaki mjesec treba barem jedan sat odrediti u svakom razredu (počevši od III. za latinski, a za grčki od V. razreda) za čitanje ex abrupto, da se učitelj može uvjeriti, koliko mu učenici pripravljujući se za školu rade samostalno bez pomoći različitih prijevoda.

[...]

6. Počevši od V. razreda dužan je učitelj buditi volju za privatnu lekturu grčkih i rimskih klasika, te će za to davati zgodne upute.

Prema ovim oskudnim podacima vidljivo je da, naprimjer, nije bilo dovoljnog sagledavanja cjeline pojedine pjesme, što bi indiciralo da je estetski i etički aspekt bio površno analiziran ili je ta analiza bila loše provedena.

No bez obzira na to, Petschnigov se izbor Horacijevih pjesama zadržao u nastavi više od pola vijeka, sve do izrade novog udžbenika, Golikova izdanja izabranih Horacijevih pjesama, a na nastavniku je bilo da u nastavu unese gramatičko i stvarno tumačenje, da povezuje spoznaje Horacijeve lirike s modernom stvarnošću, da čita bez pripreve, da potiče samostalnu lekturu itd.

Nakon I. svjetskog rata, godine 1920. pojavila se prva moderna antologija Horacijeve originalne poezije pripravljena za školsku nastavu. Pod nazivom *Izabrane pjesme Kvinta Horacija Flaka s komentarom za srednje škole*¹⁸ priredio je dr. Julije Golik opsežan udžbenik koji je osim samih tekstova sadržavao i uvodnu studiju s pregledom metrike, te kazalo imena.

Ono pak što ovaj udžbenik razlikuje od prethodnog jest vrlo opsežan komentar svake pjesme donijete u originalu. Komentar svake pjesme podijeljen je u dva dijela. Najprije se, uz nekoliko stvarnih napomena o nastanku, naslovniku i sl., daje sadržajna analiza pjesme koju zaključuje napomena o ritmu. Nakon toga slijedi, stih po stih, vrlo obilat komentar i gramatički i stvarni, a katkad i stilski (naprimjer upozoravanje na stilsku figuru, posebnu metričku vrijednost i sl.). Komentar obiluje referencijama na grčko i rimsko pjesništvo, te često daje grčke izvore kojem stihu, slici, aluziji ili pojmu.

¹⁸ Golik, Julije. *Kvinta Koracija Flaka izabrane pjesme s kometnarom za srednje škole*. Priredio - . - Zagreb, Državna naklada školskih knjiga i tiskanica, 1920, XII+258 str.

Po svojem izboru, a osobito po svojem komentaru, ovaj Golikov udžbenik najbolje je školsko izdanje Horacijevih pjesama sve do dana današnjega, a pružao je izvrsnu priliku za svakovrstan rad u nastavi, od vježbe vokabulara i gramatike, preko metrike, čitanja stihova, stvarnog komentara, do estetske analize i usporednog tumačenja s grčkom literaturom.

No ni ovaj udžbenik, bez sumnje vrhunski udžbenik svog vremena, nije na sistematski način obradio Horacijevu pjesništvo u raznim njegovim aspektima, a stilski se aspekt ni u ovom udžbeniku ne tretira kao važna komponenta jezične umjetnine. Treba reći da se tom aspektu u udžbeničkoj literaturi već čitavo stoljeće posvećuju brojni tekstovi (mnogobrojni uvodi posebno njemačkim školskim izdanjima pristupačni su i u našim knjižnicama), pa nedostatak Golikova sluha za taj vid nastave više govori da je nastavna praksa bila sasvim nepripremljena za takvu vrstu rada i nevoljka da o tome razmišlja nego o eventualnoj Golikovoj neobaviještenosti.

Uz frontalnu nastavu, kakva je vjerojatno tada kao i sada dominirala školom, ovaj je udžbenik omogućavao lagan samostalan rad učenika, pa je to i dovelo do toga da se relativno velik opseg Horacijevih pjesama korektno svlada. Ovaj je udžbenik svoje drugo izdanje doživio 1926. u istom opsegu te 1941. u skraćenom (priređio ga je dr. Veljko Gortan).

U razdoblju od 1918. do 1945. godine pojavljuju se uz Golikov udžbenik izbori Horacijevih lirika u još tri udžbenika, 1929. godine u Perinovićevu *Izboru iz rimskih klasika za klasične i realne gimnazije*, 1935. godine u Bajukovoj *Latinskoj čitanci za VII. razred klasičnih gimnazija i za VIII. razred realnih gimnazija*, te 1937. godine u Magaraševićevu udžbeniku *Liber Latinus IV*. Prvi se pojavio Perinovićev izbor¹⁹, vrlo opsežan, u kojem su uvrštene: *Carm.* I, 1, 3, 4, 14, 22, 24, 31, 34, 35; II, 2, 3, 7, 10, 13, 14, 18; III, 1-3, 8, 9, 16, 18, 21, 24, 30; IV, 3, 4, 7-9, 15; *Epod.* 2, 7, 9; *Satir.* I, 1, 9; II, 6; *Epist.* I, 1, 2, 16; II, 1. Izabranim tekstovima rimskih pjesnika prethodi opsežan uvod s pregledom povijesti rimske poezije i pregledom rimske metrike. U ovoj knjizi nije bilo nikakva komentara, no on je otisnut pet godina kasnije u posebnoj knjizi.²⁰

¹⁹ Perinović, Vladimir. Izbor iz rimskih klasika za klasične i realne gimnazije. II dio: poezija. II. prerađeno izdanje. - Zagreb, naklada pisca, 1929, L+294 str. Uz Horacija u knjigu su uvršteni Fedro, Ovidije, Vergilije, Katul, Tibul, Propercije, Marcijal i Juvenal.

²⁰ Perinović, Vladimir. Izbor iz rimskih klasika za klasične i realne gimnazije. II dio: poezija. Komentar s uvodom u vjeru i mitologiju starih Rimljana. - Zagreb, Izdanje piščevo, 1934, 368 str.

Taj komentar ostaje na liniji Golikova komentara, no znatno je skromniji i očividno ovisan o Golikovu prodoru. Za razliku od Golikova udžbenika, ovaj Perinovićev *Komentar* velik svoj dio posvećuje biobibliografskim podacima vezanim za Horacijev život i njegovo djelo, a daje i veze unutar pojedinih književnih vrsta.

Bajukov je izbor, za razliku od svih prethodnih, vrlo skroman i donosi samo šest Horacijevih pjesama (*Carm.* I, 1, 11, 22; II, 14; III, 30; *Epod.* 2). Kojem je tipu klasičnih gimnazija bio namijenjen ovaj priručnik nije sasvim jasno, no vrlo je vjerojatno da je izrazilo programsku promjenu iz 1930. godine o kojoj je već bilo riječi, a po kojoj se Horacije čitao i dalje u osmom razredu, ali sad u okviru nastavne satnice od četiri sata tjedno i to uz druge autore, Tacita, Plauta, Terencija, Seneku i hrvatske latiniste. Kolik je stvarni udio Horacijeva pjesništva u novom nastavnom programu, možda je najbolje vidljivo iz Magaraševićeva udžbenika *Liber Latinus IV* u kojem se izbor Horacijevih pjesama sveo na deset pjesama (*Carm.* I, 1, 3, 11, 14; II, 10, III, 1, 2, 30; *Sat.* I, 9; *Epist.* I, 10), a popraćen je kratkim uvodom, izborom mudrih misli iz Horacija te kratkim osvrtom u kojem je naglašeno odgojno značenje Horacijeva.

Nakon Magaraševića Horacije će biti zastupljen tek u novoj seriji udžbenika nakon II. svjetskog rata (Sabadoš-Zmajlović, *Anthologia Latina*, Zagreb, 1962), te u najnovijim udžbenicima *Orbis Romanus* (Salopek-Šešelj-Škiljan, *Orbis Romanus 2*, Zagreb 1984), no o njima i njihovim koncepcijama treba govoriti u drugom metodičkom i nastavnom konceptu. Iz pregleda udžbenika možemo prethodnim zaključcima dodati i ove:

5. Prvim se zadatkom u čitanju klasika, pa tako i Horacija smatralo čitanje i prevodenje stihova.

6. U drugom dijelu promatrana razdoblja ovi se obrazovni zadaci nadopunjuju gramatičkom analizom (koja je dotad bila izdvojena u posebne satove), a potom i stvarnim komentiranjem djela.

Toliko su nam o Horaciju u nastavi u prošlim vremenima govorili dostupni izvori i toliko smo na temelju njihova izučavanja u stanju, zasad, kazati. Za dalje korake u pogledu Horacijeva udjela u nastavi neophodna su istraživanja koja, s jedne strane, moraju iz općih metodičkih napomena izlučiti ono što je specifično za proučavanje i poučavanje Horacija u nastavi, potom pretražujući mnogobrojne danas nedostupne ili skrivene izvore (zabilješke u dnevnicima, uspomene sudionika, školske nastupe i njihove programe, maturalne radove i sl.) izlučiti ono što je važno kako za nastavni proces uopće tako i za Horacija posebno, te napokon, stvarajući bibliografiju kritičke literature i popise

knjižnog fonda nekadašnjih i sadašnjih gimnazija pokazati na čemu se obrazovao nastavnik i što je bilo dostupno učenicima.

Sva su ova istraživanja tek *desiderata*. Ona će zahtijevati mnogo vremena, uma i snage, no tek nakon stvaranja nužnog instrumentarija moći ćemo odgovarati na složenija pitanja povijesti nastave, odnosno povijesti metodike nastave klasičnih jezika od kojih je pitanje o tome što se, koliko i kako učilo od Horacijeve poezije u toku posljednjih sto i pedeset godina jedno od važnijih.

Plaut

Asinaria

UVOD

Asinaria pripada manje poznatom, i u nas još neprevedenom dijelu Plautova korpusa. Kao autor grčkog predloška, u prologu se spominje Demofil, o kome se vrlo malo zna. Meineke se dvoumio treba li ga svrstati među autore srednje ili stare komedije, a Fleckeisen ga prvi ubraja u novu komediju. Leo i Traina se slažu da je bio jedan od Menandrovih sljedbenika. Što se samog naslova komedije tiče, pitanje, je li se Demofilov komad doista zvao, te da li je Plaut samo preveo taj naslov ili je za svoju komediju smislio novi, Fraenkel, ne vjerujući samom Plautu, smatra teško rješivim: Demofilovu komediju, naime, ne poznajemo. Ernout i Traina smatraju da je bez sumnje ime Demofilove komedije. Moguće je da među izgubljenim dijelovima komedije *Asinaria* postoji i ulomak sa scenom u kojoj se opširno govori o prodaji magaraca, pa odatle i inače neočekivani naslov komedije, u kojoj se magarci spominju tek na nekoliko mjesta.

Ne znamo ni kada je *Asinaria* prvi puta izvedena, ali P. J. Enk pretpostavlja 212.g., kada je prikazan i *Mercator*, jer se u prologu obiju komedija kao ime autora spominje Maccus (v. bilj.1).

Komentatori se međusobno veoma udaljuju u ocjenama ove komedije. Uspoređujući ih, upada u oči zanimljiva činjenica koliko se u svojim viđenjima razlikuju Talijani (J. Leopardi: *...impudica, scurilissima...*), Nijemci (Ritschl: *...aus ästhetischen Interesse niemand dieses jeden Kunstwerth entbeherende Stück zum zweitenmal lesen wird...*), preko hladnih Engleza (F. A. Wright: *...Asinaria "Comedy of Asses" ... may be classes as unpleasant.*), pa do tipično francuske reakcije (P. Lejay: *...L'Asinaria était donc, dans son intégrité, une pièce de jeunesse, d'amour et de joie...*). Ali, kao što kaže Gurlitt: *...Eine Komödie ist kein Lehrbuch für Ethik und Moral*. Zato prepuštamo čitaocima da sami donesu svoj sud. Mi smo se, prevodeći je, više zabavljali nego zgražali.

Tekst smo preveli prema Ernoutovu izdanju, *Plaute Asinaria*, Paris, 1933, uz konzultaciju komentara F. Sertinija, *Plauti Asinaria cum commentario exegetico*, Genova 1968.